

VERTAALD EN
INGELEID DOOR
FRANK DE ROO

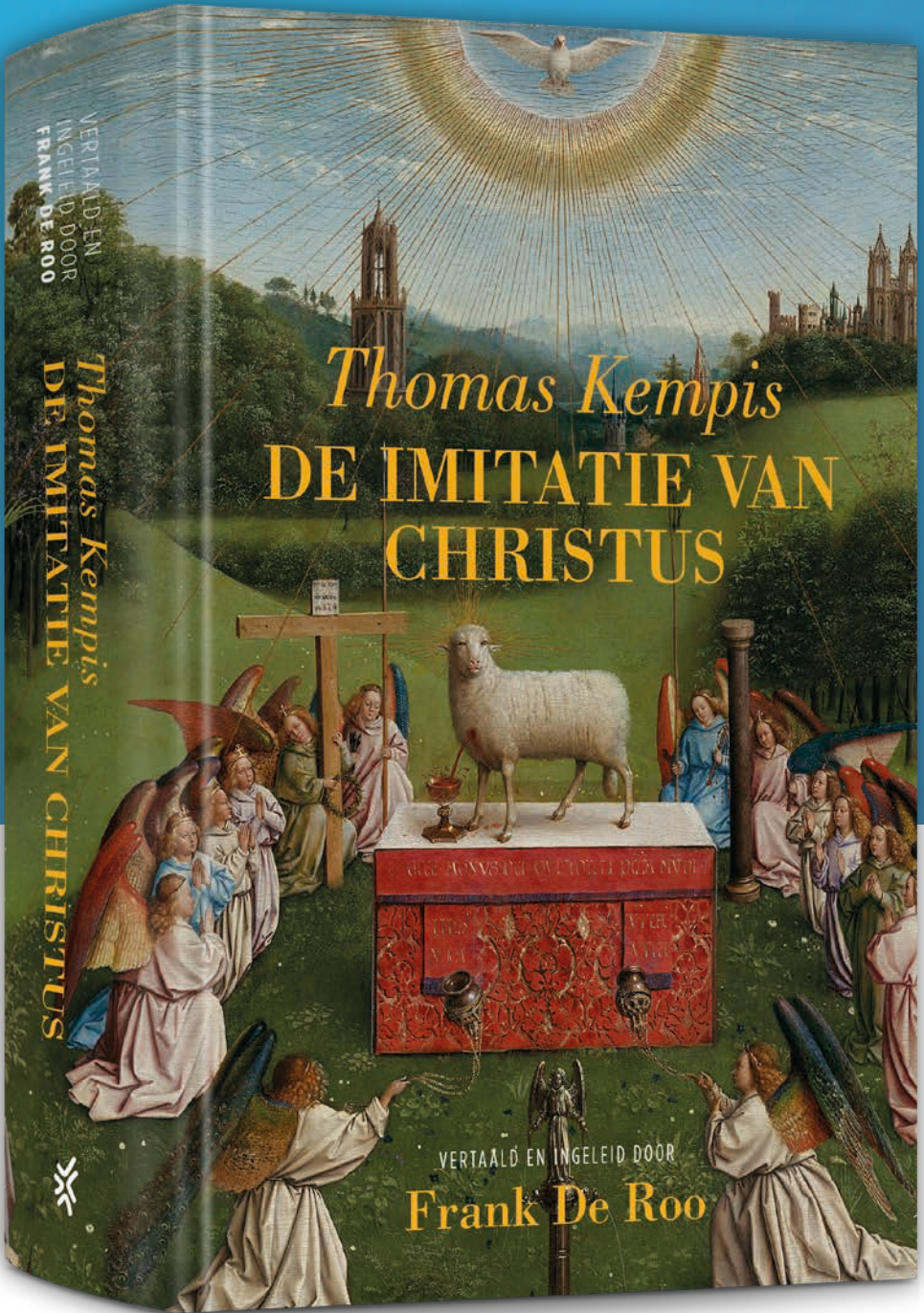
Thomas Kempis
DE IMITATIE VAN CHRISTUS

Thomas Kempis **DE IMITATIE VAN CHRISTUS**

VERTAALD EN INGELEID DOOR

Frank De Roo

‘Liefde voelt geen last, ze telt de inspanningen niet, ze streeft meer na dan ze kan, niets is voor haar onmogelijk, omdat ze meent alles te kunnen en te mogen. Dus is ze tot alles in staat, en volbrengt veel en behaalt resultaat, waar iemand die niet liefheeft, faalt en passief blijft.’ (IV,5,20)

‘Laat de liefde voor de zuivere waarheid jou trekken tot lezen.’ (I,5,5)

THOMAS HEMERKEN VAN KEMPEN (1380-1471), studeerde in Deventer en trad in het klooster bij Zwolle. Zijn boek over ‘De imitatie van Christus’ is sinds 600 jaar het meest verspreide en geliefde boek na de Bijbel.

FRANK JORIS G. J. DE ROO (Lommel, 1968), studeerde Latijn-Grieks in Turnhout en Rechten in Leuven. Eerder verschenen van zijn hand: *Thomas Kempis, Dialoog met novicen* (2018) en *Thomas Kempis, Leven van Geert Grote* (2021).

Houtsnede, Rooklooster (in het Zoniënwood bij Brussel), vóór 1484. Dit is vermoedelijk de tweede oudste afbeelding van Thomas, gemaakt een tiental jaar na zijn dood, in een klooster van het kapittel van Windesheim. Hij wordt voorgesteld als een monnik en schrijver, die volop bezig is met schrijven. In de banier boven zijn hoofd staat 'frater Thomas de Kempis' (broeder Thomas de Kempis).

Bron: *Een klooster ontsloten*, Kampen, 2000, p. 10 (fotografische reconstructie door Erik Drigsdahl, Koninklijk Prentenkabinet Kopenhagen).

.....

Voorwoord

Zeker geloof ik jullie, lezers, verwondering, waarom, wanneer zoveel eminente geleerden en geestelijken zwijgen, juist ik spreek: een leek, die het ontbreekt aan ervaring, gezag en opleiding. Allen zullen echter instemmen dat de armste bedelaar ook de meeste dank is verschuldigd aan zijn weldoener. Zij mogen dus zwijgen, maar ik moet wel spreken. Een buitenstaander biedt bovendien ook veel voordelen. Onwetend als hij is, bekijkt hij de zaak met nieuwe ogen. Ook zal hij minder voor vanzelfsprekend aannemen en minder jargon gebruiken, maar meer moeite doen om alles voor allen begrijpelijk te maken. Bovendien is hij niet gebonden aan enige club, instelling of organisatie, waardoor hij uit vrees voor gevoeligheden dingen zou kunnen verbloemen of verzwijgen of zelfs leugens om bestwil zou vertellen, maar kan hij vrijmoedig de waarheid spreken. En zeker geloof ik in de waarheid en dat die ons zal bevrijden. Niettemin zal ik ook vlug in veel dingen tekortschieten: daarvoor vraag ik vergiffenis, nu ik aanstalten maak om de resultaten van mijn onderzoek te delen.

De imitatie van Christus of *Navolging van Christus* (Latijn: *De imitatione Christi*) is een geestelijk handboek zonder gelijke. Het heeft de voorbije zes eeuwen op eigen kracht een grote reputatie opgebouwd als het meest vertaalde en verspreide boek na de Bijbel. Het heeft op ontelbare mensen een grote invloed uitgeoefend, of ze het beseffen of niet. En dat is toch wel bijzonder voor een bescheiden auteur van eigen bodem: Thomas Hemerken van Kempen. Reden genoeg voor een jubileumuitgave bij de zeshonderdste verjaardag van het boek.

Zeshonderd jaar, weten we dat ook zeker? Ja, de datum van voltooiing is wonderlijk nauwkeurig te bepalen. Zeshonderd jaar geleden, rond 17 november 1424, bracht Thomas een bezoek aan het klooster van Windesheim. In een droom voorzag hij toen ook de dood van de prior van Windesheim. Maar waarom vertelt hij dat allemaal, wat ging hij toen doen in Windesheim? Kenners vermoeden dat hij toen ook de laatste delen van de *Imitatio Christi* heeft ingeleverd. Immers, in 1425 konden de vier boeken gekopieerd worden in Windesheim, rechtstreeks van het manuscript van de auteur, zoals blijkt uit de colofon van de codex van Kirchheim. Bovendien begon Thomas in 1425 met een nieuw, groot project: zijn kopie van de Bijbel. Alles wijst er dus op dat in 1425 de *Imitatio Christi* volledig voltooid was – nadat hij hier bijna twintig jaar aan had gewerkt!

En net zoals Thomas 600 jaar geleden heb ook ik nu lang en geduldig aan dit boek mogen werken – maar hij als een verlichte wijze, ik als een trage vertaler. Het resultaat is uiteindelijk niet alleen een nieuwe vertaling, maar ook een studie van de bronnen én van Thomas' leven en werken, met daarbij vele verrassende vondsten. Dit laatste hoeft ook niet te verwonderen, want hier lag nog het meeste onontgonnen terrein: Thomas' leven en werk blijkt nog maar amper onderzocht te zijn.

Zowel de vertaling als de inleiding zijn nu ingedeeld in vier delen: zoals het origineel 600 jaar geleden is verschenen. Dit is ook nuttig, want om deze boeken beter te begrijpen, moet men ze elk afzonderlijk bekijken. De structuur van de *Imitatio Christi* bestaat immers in de eerste plaats uit deze verdeling in vier boeken. Elk deel heeft ook een eigen titel, een eigen karakter en eigen thema's. Stilzwijgend volgt de auteur daarbij een klassieke, driedelige structuur: van beginners over gevorderden tot volmaakt. Het eerste deel behandelt de beginselen van het geestelijk leven; het is tegelijk nederig én ambitieus, vurig en dynamisch. Het tweede deel trekt de lezer verder naar binnen en ontvouwt al de geheimen van vrede, vreugde en lijden. De laatste boeken voeren ten slotte omhoog naar mystieke hoogten en het einddoel van het leven; mystieke gevoeligheid gaat hier gepaard met de grootste gelijkmoedigheid.

Wat nog meer te vertellen over dit goddelijk boek? Thomas toont iedereen de weg naar een directe relatie met God. Terloops is hij ook een groot Bijbelleraar door de talloze citaten die hij verweeft in zijn tekst. Bovenal is hijzelf een meester in het schrijven van pakkende zinnen. Enkele voorbeelden: *'Zonder liefde baat een uiterlijk werk niets, maar om het even wat uit liefde wordt gedaan, hoe klein en verachtelijk het ook mag zijn, wordt geheel vruchtbaar.'* *'Hoe snel gaat 's werelds roem voorbij'* *'Stoor je niet aan het gezag van de schrijver, of hij nu weinig of zeer belezen is, maar laat de liefde voor de zuivere waarheid jou trekken tot lezen. Vraag niet wie dit gezegd heeft, maar let op wat er gezegd wordt.'*

Zijn zinnen blijven hangen en leiden tot verdieping en verbetering. Het gaat echter om meer dan wat losse spreuken. De *Imitatio Christi* blijkt uiteindelijk een complete samenvatting te zijn van de christelijke leer en wijsheid, echter zonder veel theorie of dogma's, maar louter met het oog op de praktische toepassing in het dagelijks leven. Twee veelgeprezen eigenschappen zijn dan ook de eenvoud en doeltreffendheid. Door de eenvoudige stijl is het goed te begrijpen, ook al is het zeer diep. Bovendien is het zeer effectief: wie dit in praktijk brengt, gaat snel vooruit.

Het grote belang blijkt verder uit het brede publiek dat zich hierdoor aangesproken voelt. Heiligen en hervormers, schrijvers en schilders, wetenschappers en dichters, jonge beginners en oude pausen: allemaal hebben ze zich door dit boek laten inspireren. Als men de grote verscheidenheid onder zijn lezers bekijkt, is het zelfs wonderlijk hoe Thomas, ondanks zijn teruggetrokken leven in het klooster, zoveel mensen in de wereld weet te bekoren.

Wat heeft Ignatius van Loyola gemeen met Margareta van York? En Teresa van Avila met Thomas More? Wat verbindt Don Bosco met Agatha Christie? En Theresa van Lisieux met Honoré de Balzac? Wat hebben Padre Pio en Samuel Beckett gemeen? Of Filippus Neri en Oscar Wilde? Wat verbindt Franciscus van Sales met George Eliot? En Vincent de Paul met George Sand? Wat heeft Pierre Corneille gemeen met Joost van den Vondel? En kardinaal de Richelieu met Carl Jung? Wat verbindt Vincent van Gogh met James Joyce? Of Desiderius Erasmus met Jeroen Bosch? Wat heeft Maria Mazzarello gemeen met Edith Cavell? Of John Newton met John Wesley? Wat verbindt Bernadette de Soubirous met André Ampère? En Gottfried Leibniz met Willem Teellinck? Wat heeft Luis de Granada gemeen met Samuel Johnson? En Louis de Montfort met Samuel Richardson? Wat verbindt Jean-Jacques Rousseau met Rudolf Steiner? En Søren Kierkegaard met Jiddu Krishnamurti? Wat heeft Swami Vivekananda gemeen met Auguste Comte? En Benoît Labre met Emile Zola? Wat verbindt Johann Jordan met Willem Kloos? En Jan David met José Rizal? Wat heeft Bill Naughton gemeen met Umberto Eco? En Eknath Easwaran met Amado Nervo? Wat verbindt Titus Brandsma met Dietrich Bonhoeffer? En Thomas Merton met Dag Hammarskjöld? Zij allen bevelen het boek aan, zij allen lazen de *Imitatio Christi*, en zijn hierdoor vooruitgegaan.

De filosoof Fontenelle noemde dit *'het mooiste boek geschreven door een mensenhand (want het Evangelie komt niet uit een mensenhand)'*. De bisschop Bossuet gaf het de eretitel *'het vijfde Evangelie'*. Theresa van Lisieux schreef: *'Dit kleine boek verliet me nooit, in de zomer in mijn zak, en in de winter in mijn mouw. Ik kende bijna alle hoofdstukken vanbuiten.'* Don Bosco getuigde: *'dit kleine, grootse boek bevat in één enkele regel meer wijsheid dan de dikke delen van de antieke schrijvers.'* Vincent van Gogh noemde het *'een heerlijk boek, dat veel licht geeft'*; *'daar zijn woorden in zo diep en ernstig, dat men ze niet zonder ontroering en bijna vrees kan lezen.'* Honoré de Balzac stelde dat het *'onmogelijk is om niet gegrepen te worden door de Imitatie'*; hij noemde het *'een betrouwbare vriend'*, en *'het Evangelie, vertaald en aangepast aan alle tijden'*. George Eliot getuigde: *'Dit kleine, ouderwetse boek, waarvoor je maar zes stuivers hoeft te betalen*

in een boekenstalletje, verricht tot op de dag van vandaag wonderen en verandert bittere wateren in zoetheid; terwijl dure preken en nieuw uitgegeven verhandelingen alles bij het oude laten.’ De Lamartine schreef: *‘De imitatie van Christus bevat op zich meer filosofie en poëzie, dan al die poëten en filosofen.’* Shailer Mathews verklaarde: *‘Iemand die nooit onder de invloed hiervan is gekomen, heeft iets gemist waardoor hij nederiger zou zijn geworden en meer ambitieus voor een zuiver leven.’* Robertus Bellarminus getuigde: *‘Ik heb dit werkje vanaf mijn jeugd tot in mijn oude dag vaak gelezen en herlezen, en het heeft mij steeds nieuw geschenen.’* John Wesley schreef: *‘Een ernstige geest zal hier nooit genoeg van krijgen, ook al herleest men het duizend keer.’*

Thomas is niet alleen een origineel schrijver en zeer belesen, hij is ook een uitstekend latinist. Zijn gevarieerde woordenschat is indrukwekkend, zonder dat hij ooit zijn toevlucht neemt tot gewichtige woorden. Het spel met beelden en klanken maakt dit al tot poëtisch proza. Dit wordt bekroond door een ritmische stijl, die Cicero zelf de loef afsteekt. Dit schitterende Latijn heeft dan ook van in het begin veel bijgedragen tot het succes van het boek. Dit virtueuze taalgebruik recht doen in een vertaling, is helaas onmogelijk. Een groot kenmerk van het origineel is echter ook de eenvoud en helderheid. Het voornaamste doel van de vertaling is dan ook om even helder en eenvoudig te blijven. Daarnaast is echter getracht om toch ten minste hier en daar ook iets te bewaren van de vele stijlfiguren, zoals het ritme en rijm, de alliteraties en assonanties, de anaforen en inclusies.

Waarom echter een nieuwe vertaling maken, als er al zoveel vertalingen zijn? Hadden wij dan niet een oude vertaling kunnen nemen en die wat opkalefateren? Als dit zo een belangrijk boek is, heeft de lezer echter ook recht op de best mogelijke vertaling. Bovendien is ook in het Nederlands ruimte voor meerdere vertalingen – in het Engels en Italiaans zijn zelfs tientallen edities tegelijk beschikbaar – zodat eenieder kan bediend worden naar eigen smaak. De ene verkiest misschien een vlotte bewerking, terwijl een ander de voorkeur geeft aan een klassieke, trouwe vertaling, en een derde leest graag meerdere verschillende vertalingen.

Nu heeft de vertaling van de classicus Gerard Wijdeveld van 1957 de lat wel hoog gelegd, en toch moet ook deze verbeterd worden. Na zeventig jaar is zijn taalgebruik immers licht verouderd. Ik noem Wijdeveld als voorbeeld, omdat het een uitstekende vertaling is, zowel door zijn goede aanvoelen van het Latijn als door zijn mooie Nederlands. Zijn vertaling heeft dan ook veel invloed gehad op alle vertalers na hem, en werd na

vijftig jaar nog herdrukt. Niettemin is ook Wijdeveld niet geheel vrij van fouten. Een mooie, symbolische fout is bijvoorbeeld Boek I,16,13, waar hij in het begin van de zin dit belangrijk zinsdeel is vergeten: *‘want niemand is zonder fout.’*

Interessant is ook Boek I,18,20, waar hij vertaalt: *‘... dat zij echt heilige en volmaakte mensen zijn geweest, die in manmoedige strijd de wereld met voeten traden.’* Dit heeft hij wellicht overgenomen van de vertaling van Rutger Bouman (1904). Nu kan men in het Latijnse *‘suppeditare’* met enige fantasie wel de woorden *‘sub pedibus’* (*‘onder de voeten’*) lezen; toch betekent dit niet *‘onder de voeten treden’*, maar iets heel anders, namelijk: *‘(rijkelijk) voorzien van’*. De vertaling wordt dan: *‘dat zij werkelijk heilige en volmaakte mensen waren, die de wereld hebben voorzien van zo dappere militanten.’* In plaats van een cliché over het *‘vertrappelen van de wereld’* is het nu een originele gedachte. Dit is bovendien interessant, omdat het al een heel oude fout blijkt te zijn, die in alle vertalingen voorkomt (ook in het Duits, Engels, Frans, Italiaans, Spaans ...). Hier wordt dus al zeshonderd jaar een fout overgenomen van oudere vertalingen, zonder dat ooit iemand de moeite nam om het na te kijken in het woordenboek!

Een kruis voor de vertaler is dat een Latijns woord vaak meerdere betekenissen kan hebben. Bijvoorbeeld: het Latijnse *‘proprietas’* kan zowel *‘eigendom’* als *‘eigenschap’* betekenen. Velen zullen Boek IV,37,2 dan eenvoudig vertalen als: *‘... blijf zonder enige eigendom ...’* Dat zou echter toch opnieuw eerder een platitudo zijn. Zoals blijkt uit het onderliggende citaat van Hendrik Mande, bedoelt Thomas echter: *‘... blijf vrij van alle eigenschappen ...’* Zo is het een mystieke gedachte, goed passend in het mystieke Vierde Boek.

Dit klopt ook beter met de rest van de zin: *‘Blijf vrij van keuze en van alle eigenschappen ...’* Bij Thomas’ veelvuldig gebruik van parallelle liggen de twee delen gewoonlijk dicht bij elkaar; vaak zijn het bijna synoniemen. Hier gaat het dus om een zuiver geestelijke raad: de aanbeveling van een verregaande meditatieve staat, van totale geestelijke ontzetting. Zoals de staat van *‘een vreemdeling in ballingschap, die niets te maken heeft met de zaken van de wereld’*, die hij aanbeveelt in het Eerste Boek; of de volkomen gelijkmoedigheid en onverschilligheid, waarover hij elders in het Vierde Boek schrijft. In hetzelfde hoofdstuk IV,37 zegt hij ook dat men zich moet ontdoen *‘van alle eigen wil’*. Dit is daarom niet allemaal voor iedereen meteen te begrijpen. Hoe kan een mens nu vrij zijn van alle keuze en eigenschappen en eigen wil? Maar daarom is het ook een mystiek boek. Als het allemaal gemakkelijk te begrijpen was, dan zou het niet mystiek genoemd worden.

Een laatste voorbeeld uit het allerlaatste hoofdstuk, Boek IV,59,17. Wijdeveld vertaalt heel origineel: ‘... *de diepste grond van ons spreken* zijt Gij ...’ Het Latijnse ‘*profunditas*’ betekent echter niet ‘*de diepste grond*’, maar juist ‘*de (peilloze) diepte*’. Het gaat ook niet over ‘*ons*’ spreken, maar over Gods oneindige kwaliteiten. Het blijkt een citaat te zijn van Augustinus, die schreef over God: ‘*Wonderlijk is de diepte van uw welsprekendheid*’.¹ Thomas gaat dan nog een stapje verder en zegt: ‘*U bént de diepte van welsprekendheid*’. Zo is ook dit een mystieke gedachte, goed passend in het mystieke Vierde Boek.

Zulke inhoudelijke verbeteringen in de vertaling zijn uiteraard zeldzaam, in een boek dat al zo vaak is vertaald en dat ook zo helder is geschreven. De verbeteringen hoeven daarom ook niet allemaal zo moeilijk of mystiek te zijn. Zo wordt voor het eerst ook de indeling in alinea’s toegepast, zoals Thomas zelf heeft aangeduid in zijn manuscript. Dit geeft immers toch meer inzicht waar hijzelf de nadruk op wilde leggen.

Zelfs de plaats van de interpunctie is behouden, want ook hierin was hij een pionier: Thomas was bij de eersten in de geschiedenis om moderne stijl interpunctie te gebruiken. Hiermee geeft hij aanwijzingen voor een ritmische lezing, en duidt hij ook rustpunten aan waar men even kan stilstaan bij de inhoud, om hierover na te denken.

Zoals al aangestipt, is ook bijkomende aandacht besteed om de poëtische stijl van het origineel zoveel mogelijk te bewaren. Maar hoeveel zorg ook is besteed aan de vertaling, om deze trouw te maken aan de letter en de geest van het origineel – om de lezer toch niet alleen maar een nieuwe vertaling in handen te geven, is deze nog voorzien van een toelichting en een inleiding.

Studies over de *Imitatio Christi* zijn relatief zeldzaam. Het is zelfs verbazend hoezeer Thomas Kempis wordt genegeerd door de Kerk en de academische wereld, hoewel hij nu al zes eeuwen door zoveel mensen overal ter wereld wordt gelezen. Als een werkinstrument wordt hier nu dus een verbeterde vertaling aangeboden met een diepgravend bronnenonderzoek én een studie over Thomas’ leven en werk. Het resultaat is wel dat de studie nu meer bladzijden beslaat dan de vertaling: hiervoor vraag ik vergiffenis. Het is uiteraard de bedoeling om de vertaling ook apart uit te geven, zonder enige extra’s.

1 Augustinus, *Confessiones* XII,14,17: ‘*Mira profunditas eloquiorum tuorum ...*’

Waaruit bestaat dus deze toelichting en studie? Vooreerst is het bronnenonderzoek verder doorgevoerd. Door de cursivering in de tekst worden talloze citaten aan het licht gebracht, zowel uit de Bijbel als andere bronnen. Hierdoor kan men in één oogopslag zien waar de auteur bronnen gebruikt, maar ook hoe hij hiervan vaak maar enkele woorden gebruikt, om hiermee een heel eigen zin te bouwen. De vindplaats van de bronnen wordt toegelicht in de voetnoten, genummerd volgens versnummer. Vaak combineert hij in een zin ook twee of meer bronnen: dit wordt aangegeven door plustekens tussen de bronnen, die dan zijn geordend in de volgorde van de vertaling.

Zoals de lezer snel zal merken, is dit hele bronnenonderzoek zeer arbeidsintensief, en niet iedereen zal tijd of zin hebben om zich daarin te verdiepen. Niettemin biedt het voor eenieder de mogelijkheid, wanneer men door een bepaalde zin wordt getroffen, om even te gaan kijken naar de bronnen in de voetnoten. Het blijkt bovendien nog het beste uit dit bronnenonderzoek hoeveel werk Thomas zelf in zijn boek heeft gestoken.

Hoeveel en welke bronnen hij het meest gebruikt, wordt vervolgens kort samengevat in de inleiding bij elk boek. Omdat dit voor het eerst voor elk deel apart gebeurt, kan men hierdoor ook goed de evolutie zien, want in elk deel blijken bepaalde bronnen meer aandacht te krijgen. Thomas heeft deze boeken dan ook niet in slechts enkele jaren geschreven, maar hier bijna twintig jaar aan gewerkt: van omstreeks 1406 tot einde 1424.

Vaak denkt men zelfs dat hij ze nog bleef verbeteren tot in 1441, omdat hij zijn manuscripten toen pas definitief liet inbinden. De vele verbeteringen in zijn autograaf heeft hij echter al aangebracht vóór 1425, zoals blijkt uit een vergelijking met de oudste tekstgetuigen; tussen 1425 en 1441 bracht hij nog slechts zes kleine wijzigingen aan. De reden waarom hij zijn boeken nog zo lang bij zich hield, moet dan vooral worden gezocht in het feit dat dit ook zijn persoonlijk geestelijk handboek was.

Dit wordt nader uiteengezet in de inleiding, c. 2: *Ontstaansgeschiedenis van het Eerste Boek*. Nieuw is hier ook een anekdote uit de *Kroniek van Windesheim*, waaruit blijkt dat Johan Cele al omstreeks 1414 in Thomas' cel kon lezen in het Eerste Boek. Deze vroege datering wordt ook bevestigd door het oudste afschrift van het Eerste Boek, de codex Riant van 1416: zie hiervoor het overzicht in c. 3, *De oudste manuscripten (1416-1431)*.

Maar eerst worden in c. 1: *Het beknopte leven van Thomas Kempis*, de voornaamste feiten uit zijn leven samengevat. Deze nieuwe levensbeschrijving is beperkt tot feiten, maar ook stevig onderbouwd. Hierin worden dan ook al enkele vergissingen rechtgezet die door de eeuwen heen zijn ontstaan, zoals betreffende zijn juiste Latijnse naam, zijn juiste sterfdag, zijn leeftijd en geboortejaar, hoe vaak hij de Bijbel kopieerde en de datering van zijn *Kroniek*.

Hoe deze fouten konden ontstaan, wordt nader bekeken in de inleiding bij het Tweede Boek, c. 3: *Veelgemaakte fouten over Thomas Kempis*. Daar zijn ook de drie getuigenissen opgenomen die tijdgenoten na zijn dood over hem schreven, met inbegrip van de volledige lijst van zijn werken. De enige Middelnederlandse tekst van zijn hand, *Van goeden woerden*, kan dan weer gelden als een eigenhandig testament van zijn leven.

Bij het Derde Boek volgt nog een onderzoek naar Thomas' graf. Een vergelijking van de *Kroniek van Sint-Agnietenberg*, die details bevat over de begravenissen in het klooster, met het verslag van de opgravingen tweehonderd jaar na zijn dood, laat toe om met zekerheid te bepalen aan wie de thans nog bewaarde beenderen in de Basiliek van Zwolle toebehoren. Ook de historische verwisseling van de volgorde van het Derde en Vierde Boek wordt besproken. Een onderzoek naar de brede doelgroep van de *Imitatio Christi* helpt dan weer om het succes van het boek beter te begrijpen. Dit wordt bovendien geïllustreerd aan de hand van een tijdlijn van beroemde lezers door de eeuwen heen.

Reeds in de inleiding bij het Eerste Boek wordt toegelicht hoe Thomas voortdurend werkt met verborgen citaten én met combinaties van citaten. In een bijdrage bij het Derde Boek over *Citaten als miniaturen: Jan van Eyck en Thomas van Kempen*, wordt zijn techniek van gecombineerde citaten dan verder verduidelijkt aan de hand van enkele voorbeelden.

In enkele artikelen bij de eerste drie delen worden ook aspecten van de vertaling besproken. Daar wordt ook verklaard waarom de titel nu voor het eerst wordt vertaald als *De imitatie van Christus* in plaats van *De navolging van Christus*. Een belangrijke reden hiervoor is Thomas' gebruik van inclusies, waarmee hij de nadruk legt op bepaalde ideeën, met als voornaamste het idee dat wij Christus moeten *imiteren*, om *in ons hele leven meer op Hem te gelijken*.

In de inleiding bij het Vierde Boek wordt kort de structuur uitgelegd van dit werk, dat op zich bijna de helft uitmaakt van de hele *Imitatio*

Christi. Zoals bij elk deel mochten ook hier een ontstaansgeschiedenis en een beknopte analyse van de bronnen niet ontbreken. Daarbij hoort ook een samenvattend overzicht van de bronnen van de vier boeken. Als extraatje volgt dan nog een korte geschiedenis van Kempen. Als algemeen besluit wordt ten slotte gesteld dat de *Imitatio Christi* een geïnspireerd boek is.

Hoe beroemd en geliefd ook, zo blijkt toch hoe weinig de wereld dit boek en zijn schrijver nog maar kent. Het Thomas Kempis-onderzoek is nauwelijks begonnen.² Studie is een daad van liefde: moge deze uitgave een aanzet geven tot meer studie.

Uiteindelijk is deze uitgave bedoeld als een eerbetoon en een dankbewijs aan de schrijver en zijn Schepper. Daarom verzoek ik de lezer mij te vergeven, dat ik soms ook de schrijver heb geprezen: in hem wil ik immers enkel zijn Schepper eren.

² Paul van Geest, *Thomas a Kempis (1379/80-1471). Een studie van zijn mens- en godsbeeld*, 1996, p. 59.

Het beknopte leven van Thomas Kempis

Thomas Kempis is Thomas Hemerken, geboren einde 1380 in de stad Kempen.³ Hij werd gedoopt in de Maria Geboortekerk in Kempen, vermoedelijk rond 21 december 1380.⁴ Zijn vader en moeder heten Johan en Gertrude.⁵ Zijn oudere broer Johan is geboren ca. 1366.⁶ Het ouderlijk huis staat naast de kerk.⁷ Na de dorpsschool in Kempen trekt Thomas in 1392 naar de Latijnse school in Deventer.⁸ Eerst bezoekt hij zijn broer Johan in Windesheim.⁹ Johan Kempis is een leerling geworden van Geert Grote (1340-1384) en Florens Radewijns (ca. 1350-1400), de stichters van de Moderne Devotie.¹⁰ Hij is een van de eerste Broeders van het Gemene Leven en een van de eerste zes monniken van Windesheim.¹¹ Johan stuurt Thomas naar heer Florens in Deventer; deze neemt hem op in zijn eigen huis, plaatst hem in de school, helpt hem met het vinden van on-

3 'Thomas Kempis' – kort voor: 'Thomas de Kempis' – is de naam waarmee hijzelf onderkende en die zijn tijdgenoten voor hem gebruikten; de naam 'Thomas a Kempis' kwam pas in gebruik vanaf de zeventiende eeuw (cf. deel 2.3.1). De stad Kempen ligt 20 km ten oosten van Venlo en 20 km ten westen van Krefeld (cf. deel 4.5).

4 Zie deel 2.3.4: *Zijn geboortedatum*.

5 In de *Kroniek van Sint-Agnietenberg*, c. 10, vermeldt hij zijn familienaam en de voornamen van zijn ouders. De naam *Hemerken* wordt ook bevestigd door twee aktes van de stad Kempen van 1374 en 1402 (cf. deel 2.3.1).

6 In de *Kroniek*, c. 24, vermeldt hij dat zijn broer Johan in zijn 67ste jaar was toen hij stierf op 4 november 1432 ('*anno aetatis suae sexagesimo septimo*').

7 De woning van de Hemerkens wordt vermeld in een akte van de stad Kempen van 19 september 1402 (cf. deel 2.3.1). Na 100 jaar zoeken heeft men in 1970 de waterput van de burens gevonden waar de Hemerkens putrecht hadden. Hieruit heeft men de precieze ligging van hun woning kunnen afleiden: ten noordoosten naast de kerk.

8 Voor het jaar waarin hij naar Deventer trok: cf. deel 2.3.4.

9 Cf. Thomas Kempis, *Dialog met novicen*, vierde boek: *Levens van de leerlingen van heer Florens*, c. 1 (Pohl, Vol VII, 1922, p. 214-215). NB Dit boek is nog niet in het Nederlands vertaald; een Engelse vertaling is te vinden in *Thomas à Kempis, The Founders of the New Devotion: being the Lives of Gerard Groote, Florentius Radewin and their followers, translated by J.P. Arthur*, 1905; een Duitse in de *Sämtliche Werke des gottseligen Thomas von Kempis, übersetzt von Johann Peter Silbert*, Vierter Band, 1840.

10 Cf. Thomas Kempis, *Dialog met novicen*, *Leven van Geert Grote*, en *Leven van heer Florens*.

11 De eerste gemeenschap van de Broeders van het Gemene Leven werd begonnen in Deventer omstreeks 1380 (vgl. R.R. Post, *The Modern Devotion. Confrontation with Reformation and Humanism*, 1968, p. 201-202; A.G. Weiler, *Geert Grote en de Moderne Devotie*, 1984, p. 38-40). Het klooster Windesheim werd begonnen in 1386 en gewijd op 17 oktober 1387.

derdak, met boeken en schoolgeld, en zal voor hem een geestelijke vader worden.¹² In zijn zevende en laatste jaar in Deventer mag Thomas ook intrekken in het oude huis van heer Florens en de Broeders, dat is ingericht voor studenten.¹³ Hier leert hij al een religieus leven kennen; hier leert hij ook boeken kopiëren en de Schriften lezen en begrijpen. Op een nacht ontvangt hij bovendien in een droom een visioen van het kruis, dat verscheen boven het heer Florenshuis.¹⁴ Na afloop van zijn studie aan de Latijnse school besluit hij – ondanks uitnodigingen om verder te studeren aan de universiteit van Parijs – om in het klooster te treden.¹⁵

Op 29 september 1399 trekt hij naar het nieuwe augustijnenklooster ‘de Berg van de heilige Agnes’ bij Zwolle.¹⁶ Zijn broer Johan is er de eerste prior. Na een proeftijd van bijna zeven jaar wordt hij ingekleed op Sacramentsdag, 10 juni 1406.¹⁷ Nog eens zeven jaar later wordt hij omstreeks 1413 tot priester gewijd.¹⁸ In 1417 voltooit hij zijn kopie van het Missaal, die hij ondertekent: *Thomas de Kempen*.¹⁹ Tegen 1416 voltooit hij bovendien een eigen handboek: *Nuttige vermaningen voor het geestelijk leven*. Hierop komt al snel een vervolg: *Vermaningen om tot jezelf in te keren*. Tegen 1425 volgen nog twee boeken: *Toegewijde aansporing tot de heilige communie* en *Innerlijke troost*.²⁰ Deze tetralogie van vier boeken – samen beter bekend als *De imitacione Christi* – blijkt een groot succes en zal uitgroeien tot de bestseller van de eeuw.²¹

12 Heer Florens vond voor Thomas uiteindelijk ‘kosteloos onderdak bij een eerbare en devote dame, die mij en vele andere studenten vaak weldaden bewees’ (Thomas Kempis, *Levens van de leerlingen van heer Florens*, c. 1; Pohl, Vol. VII, 1922, p. 214-215). Deze Deventer dame was mogelijk Swedera van Runen (1346-1407).

13 Cf. Thomas Kempis, *Levens van de leerlingen van heer Florens*, c. 14 (Pohl, Vol. VII, 1922, p. 318-319). Het oude huis van heer Florens was toen ingericht voor scholieren: hier konden ongeveer twintig clericus (studenten) samenwonen. Bij hen waren ook drie leken: een procurator (die alles kocht wat nodig was), een kok en een kleermaker. Thomas deelde er een kamertje en bed met zijn vriend Arnold van Schoonhoven.

14 Thomas Kempis, *Leven van heer Florens*, c. 21.

15 Voor de uitnodigingen om verder te studeren in Parijs: zie Thomas Kempis, *Dialog met novicen*, Deel 1, *De minachting van de wereld*, 2018, c. 6. In het voorwoord bij het *Leven van heer Florens* schrijft hij ook dat het deze was die hem ‘eerst tot de dienst van God heeft getrokken en ten slotte naar de veilige haven van het klooster heeft gestuurd’.

16 Zie deel 2.3.5: *Zijn intrede en inkleding*.

17 Cf. de *Kroniek van Sint-Agnietenberg*, c. 10.

18 Cf. deel 2.3.6.

19 Cf. deel 2.3.1, noot 64.

20 Cf. infra c. 3 en deel 2.3.8: *Datering van de Imitatio Christi*.

21 Cf. infra c. 3.8: *Van bestseller in de manuscripten tot bestseller in druk*.

Voor Thomas gaat intussen het kloosterleven verder. Dit bestaat uit zingen (elke week zingen de monniken alle 150 psalmen), lezen, bidden en werken. Thomas' werk bestaat vooral uit het kopiëren en schrijven van boeken.²² In 1425 begint hij aan een nieuw groot werk: een kopie van de Bijbel in vijf delen.²³ In juni 1425 wordt hij ook aangesteld tot subprior; in deze functie moet hij de novicen bijstaan.²⁴ Helaas: in september 1425 moeten de broeders alle koordiensten staken uit gehoorzaamheid aan de paus in een geschil over de nieuwe bisschop van Utrecht.²⁵ De discussie houdt aan en verplicht hen om in ballingschap te gaan: op 11 juni 1429 vertrekken ze naar een klooster in Friesland (Ludingakerke in Almenum), dat ze helpen hervormen.²⁶ Ruim drie jaar later keren ze terug.²⁷ De laatste veertien maanden van deze ballingschap brengt Thomas echter door in het klooster Bethanië in Arnhem, waar hij zijn broer Johan bijstaat op diens sterfbed. Johan Kempis overlijdt op 4 november 1432.²⁸ Hierna keert ook Thomas terug naar Zwolle. Hij werkt er verder aan zijn Bijbel: het laatste deel zal hij uiteindelijk voltooiën op 24 juli 1439. In 1441 – hij is dan 60 jaar – laat hij ook een codex inbinden met de vier boeken van de *Imitatio Christi*, samen met nog negen eigen traktaten.²⁹ Zowel de Bijbel als het eigen werk tekent hij: ‘*Door de hand van broeder Thomas Kempis*.’

Vanaf zijn terugkeer in Zwolle zet hij zich nu ook aan geschiedschrijving. In 1433 schrijft hij de *Kroniek van de Berg van de heilige Agnes*: de ontstaansgeschiedenis van zijn klooster.³⁰ Door zijn voorbeeld is dit zeer be-

22 De statuten van Windesheim bepaalden de duur van de schriftelijke arbeid op 4 à 5 uur per dag, maar ook buiten de voorgeschreven termijnen (in de vrije tijd) mocht men ermee bezig zijn (cf. Acquoy, J.G.R., *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, deel II, 1876, p. 194).

23 Cf. deel 2.3.7.

24 Thomas vermeldt in zijn *Kroniek van Sint-Agnietenberg* dat hij op 11 juni 1429 bij het vertrek in ballingschap subprior was, maar zegt niet wanneer hij hiertoe werd aangesteld. Vermoedelijk gebeurde dit kort na de verkiezing op 2 juni 1425 van Theodoricus van Kleef als derde prior van het klooster.

25 Cf. de *Kroniek*, c. 20.

26 Cf. de *Kroniek*, c. 22.

27 Cf. de *Kroniek*, c. 23. Een deel van de broeders keerde terug vóór 15 augustus 1432, en een ander deel rond 29 september 1432, terwijl enkelen voor de goede orde in Friesland bleven.

28 Cf. de *Kroniek*, c. 24.

29 Brussel Ms. 5855-61; cf. *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, Van den Gheyn J., 1903, Tome troisième, Théologie, p. 336-337; Hirsche, Band II, 1883, p. 2-88; Pohl, Vol. II, 1904; Delaissé, *Le manuscrit autographe de Thomas a Kempis et “L’imitation de Jésus-Christ”, examen archéologique et édition diplomatique du Bruxellensis 5855-61*, deux tomes, Paris-Anvers, 1956.

30 Zie deel 2.3.9: *Datering van de Kroniek van Sint-Agnietenberg*. Na 1433 bleef Thomas de *Kroniek* bijhouden als een dagboek van zijn klooster, tot aan zijn dood in 1471. De Kro-

langrijk voor de geschiedschrijving in de Nederlanden: het brengt een stroom van kronieken teweeg in de tweede helft van de vijftiende eeuw. Omstreeks 1437 voltooit hij ook de *Dialog met novicen* in vier boeken: *De minachting van de wereld*, *Leven van Geert Grote*, *Leven van heer Florens* en *Levens van de leerlingen van heer Florens*.³¹ Dit is een basiswerk voor de geschiedenis van de Moderne Devotie, en bevat ook de meeste autobiografische gegevens over zijn leven. In of kort na 1448 voltooit hij ook nog het *Leven van de maagd Lidwina*: een boek dat hij schreef op verzoek.³²

Op 25 juli 1448 wordt hij opnieuw tot subprior verkozen; hij is dan 67 jaar.³³ In 1454 is hij aanwezig op het Generaal Kapittel in Windesheim.³⁴ In 1456 – hij is dan 75 jaar – laat hij weer een codex inbinden met eigen werk, die hij afsluit met de Middelnederlandse tekst *Van goeden woerden to horen ende die to spreken*.³⁵ Het is zijn enige tekst in de volkstaal en een klein testament van zijn leven. Na een lang en vruchtbaar leven in het klooster bij Zwolle overlijdt hij op 1 mei 1471, ruim negentig jaar oud. Hij

niek is vertaald door J.P. Silbert, *Sämmtliche Werke des gottseligen Thomas von Kempis*, Vierter Band, 1840; J.P. Arthur, *The Chronicle of the Canons Regular of Mount St. Agnes, by Thomas à Kempis*, 1906; Udo de Kruijf, *De kroniek van Sint-Agnietenberg bij Zwolle door Thomas van Kempen*, 2000.

31 De voltooiing van de *Dialog met novicen* is te dateren tussen 3 mei 1436 en 20 oktober 1438 (cf. Thomas Kempis, *Dialog met novicen*, Deel 1, *De minachting van de wereld*, 2018, p. 20).

32 Subprior Hugo van het klooster bij Brielle had een uitvoerig *Leven van een heilige maagd met de naam Lidwina* geschreven. Na zijn dood vroegen de broeders van Brielle aan Thomas om het boek te herschrijven in zijn beknopte en eenvoudige stijl (Thomas vermeldt dit zelf in de proloog). Het *Vita Lidewigis virginis* was opgenomen in de autograaf van Leuven, na de *Sermones ad novicios* (*Preken tot de novicen*). Deze autograaf bevatte geen andere werken en was niet ondertekend noch gedateerd. Ze werd vernietigd door de brand van de bibliotheek van Leuven in 1914. Voor een beschrijving, zie Hirsche, Band II, 1883, p. 198-326; Pohl, Vol. VI, 1905. Voor een vertaling, zie Thomas van Kempen, *Het leven van de Heilige Maagd Liduina*, vertaald door Rijcklof Hofman, 2014.

33 Cf. de *Kroniek*, c. 26; zie deel 2.3.3.

34 Cf. het getuigenis van broeder Herman Ryd: ‘*Thomas, de schrijver van het boek dat de Imitatie genoemd wordt, die subprior was in het klooster van de Berg van de heilige Agnes bij Zwolle (...) In 1454 leefde deze schrijver nog en heb ik, broeder Herman van Neuwerk (...) met hem gesproken op het Generaal Kapittel in Windesheim.*’ (cf. Eusebius Amort, *Scutum Kempense*, 1728, p. 35-36; Samuel Kettlewell, *The Authorship of the De Imitatione Christi*, 1877, p. 237-239).

35 Brussel Ms. 4585-87; *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, J. Van den Gheyn s.j., 1903, Tome troisième, Théologie, p. 344; Hirsche, Band II, 1883, p. 89-198; Pohl, Vol III, 1904. De autograaf van 1456 bestaat uit de *Meditatie op de incarnatie van Christus* en *Preken over het leven en lijden van de Heer*, aangevuld met twee gebeden, zeven liederen en twee kleine werken: het *Alfabet van de monnik* en de Middelnederlandse tekst *Van goeden woerden*. Voor dit laatste: zie deel 2.7.

heeft dan zo'n vijftig eigen werken geschreven.³⁶ Zijn magnum opus *De imitatione Christi* blijft echter wereldwijd de harten van mensen veroveren: het groeit uit tot een van de invloedrijkste boeken uit de geschiedenis en een van de grootste bestsellers aller tijden.

De juiste sterfdag van Thomas Kempis

Sinds 500 jaar denkt de traditie door een verkeerde transcriptie dat Thomas stierf op 25 juli, het feest van Jakobus de meerdere. In werkelijkheid stierf hij op het feest van Jakobus de mindere: dit is 1 mei.³⁷

³⁶ Voor de volledige lijst van Thomas' werken en het totaal van 50 werken, zie deel 2.2: 'Enige bijzonderheden over de levenswandel van Thomas de Kempis'.

³⁷ Cf. deel 2.1: *Het overlijdensbericht van Thomas Kempis*, en deel 2.3.2: *Zijn sterfdag*.

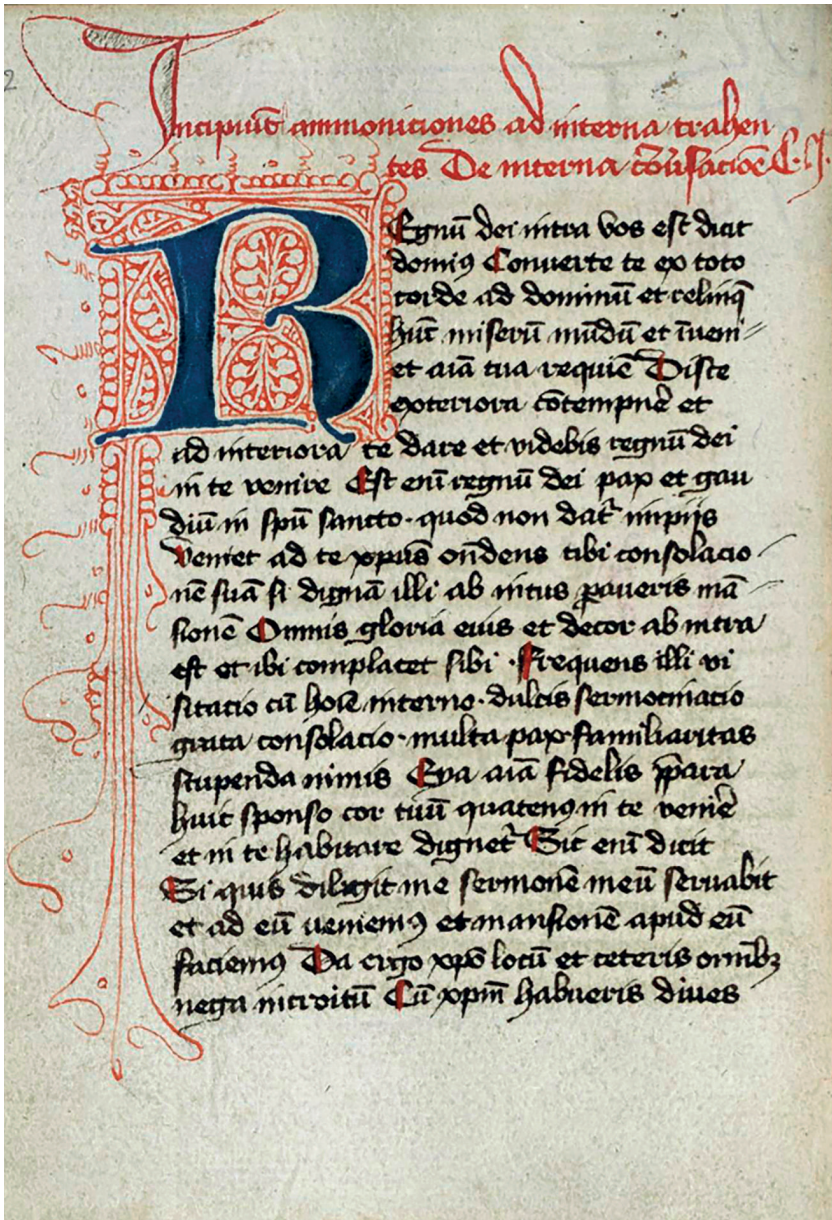

*Incipit liber primus fratris thome de kē/
pis canonici regularis ordinis sancti au/
gustini. De imitatione cristi et de contēp/
tu om̄i vanitatū mundi. Capit. .I.*

*U*sequitur me non ambu/
lat in tenebris sed habebit lu/
men vite dicit dominus. Hec
sunt verba cristi quibus amonemur

Derde oudste afbeelding van Thomas, gemaakt 10 à 20 jaar na zijn dood. Miniatuur op perkament, bij het begin van een luxueus afschrift van de *Imitatio* voor een adellijke eigenaar (Boudewijn II van Lannoy). Het onderschrift vermeldt: 'Incipit liber primus fratris thome de kempis', 'Begin van het eerste boek van broeder Thomas de Kempis.' Toegeschreven aan 'de Meester van Edward IV'. Vlaanderen (Brugge?), na 1481 (ca. 1490?) (Wenen, ÖNB, Cod. 1576, fol. 9r).

Begin van het Tweede Boek in de oudste bewaarde kopie van de Vier Boeken van de Imitatio Christi (Codex Nijmegen, 1427; Brussel ms. 22084, uurl.kbr.be/2077213).

Incapitula Capitula.

D e Imitacione xpi & conceptu omni vilitati mundi.	
D e humi sentire suspensio	ii.
D e doctrina veritatis	iii.
D e prudentia i agendis	iiii.
D e lectione sacro scripturarum	v.
D e iordmatis affectionibus	vi.
D e vana spe et elaco fugienda	vii.
D e caueda nimia familiaritate	viii.
D e obedientia et subiectione	ix.
D e caueda supfluitate vboru	x.
D e pace acqreda & zelo pfiaedi	xi.
D e veritate aduersitatis	xii.
D e reprobacionibz resistendis	xiii.
D e temerario iudicio vitando	xiiii.
D e opibus ex caritate factis	xv.
D e sufferencia defectuum alioru	xvi.
D e monastria vicia	xvii.
D e exemplis sanctorum patrum	xviii.
D e exercitijs boni religiosi.	xix.
D e amore solitudinis et silencij	xx.
D e compunctione cordis	xxi.
D e consideratione humane miserie	xxii.
D e meditatione moras	xxiii.
D e iudicio et peccatis peccatoru	xxiiii.
D e feruenti emendacione tota vite me.	xxv.
Incapitula Ammonitiones ad spuale vitam viles.	

Boek I, inhoudsopgave in Thomas' autograaf; deze voegde hij vóór 1425 toe op een apart voorblad (Brussel ms. 5855-61; uurl.kbr.be/2077319).

1 De imitatie van Christus en de minachting van alle wereldse ijdelheden

¹ *Wie Mij volgt wandelt niet in duisternis*, zegt de Heer. ² Dit zijn Christus' woorden waardoor wij vermaand worden, om *zijn leven en karakter te imiteren*, als wij waarlijk verlicht, en van alle *blindheid van het hart* bevrijd willen worden. ³ *Laat ons voornaamste streven dus zijn, te mediteren op Jezus Christus' leven*. ⁴ De leer van Christus overtreft alles wat de heiligen leren, en *wie zijn geest bezat*, zou daarin *het verborgen manna* vinden. ⁵ Maar het gebeurt dat velen door vaak het Evangelie te horen weinig verlangen voelen, omdat ze *de geest van Christus niet bezitten*. ⁶ Wie echter Christus' woorden ten volle en met smaak wil begrijpen, moet streven om in zijn hele leven *op Hem te gelijken*. ⁷ Wat baat het je een verheven discussie te voeren over de Drie-eenheid, als je nederigheid mist, waardoor je de Drie-eenheid mishaat? ⁸ Waarlijk, verheven woorden maken niet heilig en rechtvaardig, maar een deugdzaam leven maakt geliefd bij God. ⁹ Ik wens liever *berouw* te voelen, dan er de definitie van te kennen. ¹⁰ Als je de hele Bijbel vanbuiten zou kennen en de gezegden van alle filosofen, *wat zou het allemaal baten zonder Gods liefde en genade?* ¹¹ *Ijdelheid der ijdelheden en alles is ijdelheid*, behalve houden van God en Hem alleen dienen. ¹² Dit is de hoogste wijsheid: door *de minachting van de wereld* te reiken naar *het hemelse rijk*. ¹³ Ijdelheid is het dus vergankelijke *rijkdommen* te zoeken, en *daarop zijn hoop te stellen*. ¹⁴ *Ijdelheid is het ook* eervolle ambten te ambiëren, en *zich in een hoge status te verheffen*. ¹⁵ Ijdelheid is het *de verlangens van het vlees* te volgen, en datgene te verlangen waarvoor men later zwaar gestraft moet worden. ¹⁶ Ijdelheid is het *een lang leven te wensen*, en *maar weinig te geven om een goed leven*. ¹⁷ Ijdelheid is het *enkel te letten op het huidige leven*, en *niet te voorzien wat de toekomst zal brengen*. ¹⁸ Ijdelheid is het te beminnen wat *in alle snelheid* voorbijgaat, en zich niet *daarheen te haasten* waar eeuwige vreugde wacht. ¹⁹ Herinner je dikwijls deze spreuk: *het oog wordt niet verzadigd door te kijken, en de oren worden niet bevredigd door te horen*. ²⁰ Streef dus om jouw hart los te maken van de liefde voor *zichtbare zaken*, en je *over te brengen naar de onzichtbare*. ²¹ Want wie hun zinnelijkheid volgen, bevleken hun geweten, en verliezen *Gods genade*.

(1) Joh 8,12 (2) Vgl. David van Augsburg, *Formula noviciorum* I,20: *Meditatie op de Heer Jezus*; 1 Kor 4,16; 11,1 + Mc 3,5; Ef 4,18 (3) Vgl. Florens Radewijns, *Consuetudines*: 'Sit igitur summum (...) studium nostrum', 'Laat ons voornaamste streven (...) dus zijn ...' +

vgl. *Formula noviciorum* I,20: 'Laat dit jouw wijsheid en meditatie en streven zijn: altijd iets over Hem te denken, waardoor je wordt uitgedaagd om Hem te imiteren ...' (4) Rom 8,9 + Apk 2,17 (5) Rom 8,9 (6) Rom 8,29 (9) 'Berouw': Latijn 'compunctio [cordis]', letterlijk 'de doorboring van het hart'; het is Kerklatin, vandaar dat een novice mogelijk vroeg om een definitie. Vgl. Hand 2,37; Ps 4,5; *Regel van Benedictus* 20,3; 49,4 (10) Vgl. 1 Kor 13,3 + 2 Kor 13,13. NB 'Vanbuiten kennen' is een goede Nederlandse uitdrukking, maar Thomas schrijft ook in het Latijn letterlijk 'vanbuiten kennen' (*exterius scire*). Dit was allicht invloed van Florens Radewijns, die in zijn *Brief aan een regulier in Windesheim* de raad gaf om 'de Monnikenspiegel vanbuiten te leren'. Voorbij de taalfout gaat het hier om een belangrijk idee van de Moderne Devotie: kennis is ver ondergeschikt aan liefde (vgl. 1 Kor 8,1; 13,2). Deze wijsheid heeft Thomas al jong kunnen leren van heer Florens en de Broeders van het Gemene Leven. Hij opent hiermee sterk en zet dit ook verder in de volgende hoofdstukken: 'wat brengt kennis op, houd op met het overdreven verlangen om te weten, hoe meer je weet des te strenger zul je beoordeeld worden', enz. (11) Pred 1,2 + Deut 6,5-13 (Deut 10,12; Mt 4,10; Lc 4,8; vgl. Mc 12,30) (12) 'De minachting van de wereld' (*contemptus mundi*) is een motto voor kloosterlingen, dat voor het eerst voorkomt in een brief van Eucherius van Lyon (ca. 380-449), en daarna een bekend ideaal werd in de middeleeuwen. Evangelische basis hiervoor vindt men onder meer in Fil 3,8; Jak 4,4; 1 Joh 2,15. 'Reiken naar het hemelse rijk': vgl. Kol 3,1-2; Fil 3,20; Mt 3,2. NB Thomas gebruikt het poëtisch meervoud 'regna' voor 'rijk': vgl. Ovidius, *Fasti*, V,462 (13) 1 Tim 6,17 (14) Pred 6,9 + Ps 74,6. Een ideaal van de Moderne Devotie: het is beter om in de eigen stand te blijven en niet te streven naar een eervol ambt of hoge status; vgl. *Leven van heer Florens* 26,12-17 (15) Gal 5,16 (16) Vgl. Augustinus, *Sermones*, 16,2 + Sir 41,15 (17) Vgl. Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, 48, S. 2,2 (18) Vgl. Caesar, *De bello civili*, III,78 + *Regel van Benedictus* 73,8 (19) Pred 1,8 (20) Vgl. Kol 1,13,16; 2 Kor 4,18; Heb 11,1,13 (21) 1 Kor 3,10; 2 Kor 6,1; Gal 2,21 enz.

.....

2 Nederig denken van zichzelf

¹ Iedere mens verlangt van nature om te weten, maar wat brengt kennis op zonder de vrees voor God? ² Een nederige boer die God dient, is zeker beter dan een hoogmoedige filosoof die de stand van de sterren bestudeert terwijl hij zichzelf verwaarloost. ³ Wie zichzelf goed leert kennen, wordt waardeloos in eigen ogen, en geniet niet van de lof van mensen. ⁴ Als ik alles wist wat in de wereld bestaat en niet in liefde leefde, wat zou het mij baten tegenover God die mij zal beoordelen op mijn daden? ⁵ Houd op met het overdreven verlangen om te weten, want daarin wordt veel afleiding en misleiding gevonden. ⁶ Mensen willen graag verstandig lijken en wijs genoemd worden. ⁷ Talrijk zijn de zaken welke te weten de ziel weinig of niets baten. ⁸ En zeer dwaas is, wie zich

richt op andere dingen, dan die voor zijn redding dienen. ⁹ Veel woorden verzadigen de ziel niet, maar *een goed leven verfrist de geest*, en *een zuiver geweten verleent een groot vertrouwen op God*. ¹⁰ Hoe meer en hoe beter je weet, *des te strenger zul je daarom beoordeeld worden*, tenzij je heiliger hebt geleefd. ¹¹ *Verhef je dus niet op enige kunst of kennis, maar vrees liever de kennis die jou gegeven is*. ¹² Als het jou toeschijnt dat je veel weet en goed genoeg begrijpt, besef dan toch dat er nog veel meer is wat je niet weet. ¹³ *Heb het niet hoog in je bol*, maar beken liever jouw onwetendheid. ¹⁴ Waarom wil je jezelf verkiezen boven een ander, terwijl er toch velen te vinden zijn die geleerder zijn dan jij, en meer ervaren in de Wet? ¹⁵ Als je iets nuttig wilt weten en leren: *houd ervan onbekend te zijn* en voor niets geteld te worden. ¹⁶ Dit is de hoogste en nuttigste les: *de ware kennis en minachting van zichzelf*. ¹⁷ *Zichzelf niets achten*, en *over anderen altijd goed en hoog denken*, is grote wijsheid en volmaaktheid. ¹⁸ *Als je een ander openlijk zou zien zondigen of zware fouten begaan*, moet je jezelf toch niet beter beschouwen, want je weet niet hoe lang jij in het goede kunt standhouden. ¹⁹ We zijn allemaal zwak, maar jij moet niemand zwakker achten dan jezelf.

.....

(1) Aristoteles, *Metafysica*, I,1; ook als openingscitaat bij Suso, *Horologium* II,2 + Spr 1,7; Sir 1,11; Ps 110,10 enz. (2) Augustinus, *Confessiones* V,4,7, zoals bewerkt door Pseudo-Bernardus, *Meditationes de cognitione humanae conditionis*, PL 184, 494D (3) Bernardus, *De gradibus humilitatis*, PL 182, 942B, zoals bewerkt door Jan van Schoonhoven, *Brief aan Eemsteyn*. Uit Thomas' woordgebruik blijkt dat hij tegelijk Bernardus én Jan van Schoonhoven bewerkt (Huijben-Debondrie, p. 22). (4) Vgl. 1 Kor 13,2-3 + 'in liefde': 1 Kor 16,14; Ef 3,17; 1 Joh 4,16.18 + 'die zal oordelen': 2 Tim 4,1; Hand 17,31 + 'naar de daden': 1 Pet 1,17; Apk 20,12; 22,12; Ps 61,13; Sir 35,24 enz. (6) Vgl. *Leven van heer Florens* 24,22: 'Wie echter meer streven om verstandig te lijken dan nederig te zijn ...'; *Formula noviciorum* I,13: 'Lees om te begrijpen, niet om geleerder te lijken'; vgl. Sir 7,5 + Mt 23,7 (9) Jer 6,16 + 1 Tim 3,9 + Heb 13,18 (10) Jak 3,1 (11) Vgl. Ps 74,6 + Rom 11,20 (13) Rom 11,20. NB De Vulgaat heeft hier een Latijns idioom, 'noli altum sapere', dat in de middeleeuwen soms letterlijk werd begrepen als: 'je moet verheven zaken niet willen weten'; zo al Ambrosius, en ook Suso, *Horologium* II,2, p. 243. Aangezien Thomas Suso goed kende, moet hij zich ook bewust zijn geweest van deze alternatieve interpretatie. Bij Thomas is echter door de context (v. 11-12 en 14-17) duidelijk dat hij het citaat gebruikt in de originele betekenis, zoals Paulus het bedoelde: 'wees niet hoogmoedig'. Vgl. ook Boek IV,32,13, waar hij de woorden 'non sapiens alta de se' duidelijk gebruikt in de zin van 'geen hoge dunk hebben van zichzelf' [contra Carlo Ginzburg, *High and Low*]. (15) Bernardus, *In nativitate Domini*, PL 183, 123D; ook bij Jan van Schoonhoven, *Brief aan Eemsteyn* (16) Vgl. Bernardus, *De gradibus humilitatis*, PL 182, 951C: 'tot aan de minachting van zichzelf toe'; vgl. Ruusbroec, *Vanden gheesteliken tabernakel*, 1982, p. 103: 'En hoe beter hij zichzelf kent,

des te meer vindt hij zich in waarheid minachting waardig; *Spieghel der eeuwigher salicheit*, 1976, p. 52-53: *'als gij ware zelfkennis bezit, zult gij steeds neerdalen in minachting en versmading van uzelf'*; *ib.*, p. 138-139: *'een mishagen en verachten van zichzelf'*; *Vanden XII beghinen*, 1980, p. 232-233: *'een nederige minachting van onszelf onder alle mensen'*; *Van VII trappen*, 1976, p. 94-95: *'En daarom, wil je op Hem gelijken en Hem navolgen (...) dan moet je jezelf verzaken en minachten en ervan houden en verlangen om geminacht en ongeacht en onbekend te zijn onder alle andere mensen.'* (17) *Vaderspreuken*, Abt Poimên 41: *'zichzelf niets achten'* + vgl. Fil 2,3; *Leven van Geert Grote* 18.5,9: *'Je moet altijd je best doen om van de andere iets goeds op te merken en te denken'*; *Leven van heer Florens* 30.2,106: *'Boven alles moet hij streven, om alle mensen heiliger en beter te achten dan zichzelf.'* (18) Vgl. Gal 6,1 + 1 Joh 5,16 + 1 Kor 10,12

3 De leer der waarheid

¹ *Gelukkig is wie door de waarheid zelf wordt geleerd, niet door voorbijgaande vormen en geluiden, maar zoals ze is.* ² *Onze mening en ons gevoel bedriegen ons vaak, en zien maar weinig.* ³ *Wat baat een geweldige spitsvondigheid over duistere en verborgen zaken, waarvoor we ook niet zullen worden aangeklaagd bij het oordeel omdat we ze niet kenden?* ⁴ *Grote dwaasheid is het, dat we met verwaarlozing van het nuttige en noodzakelijke, ons vrijwillig richten op het nieuwsgierige en schadelijke.* ⁵ *Wij hebben ogen en zien niet.* En wat kunnen ons de soorten en geslachten schelen? ⁶ *Diegene tot wie het eeuwige Woord spreekt, wordt bevrijd van veel meningen.* ⁷ *Uit één Woord komt alles voort, en alles spreekt van de Ene, en dat is het Begin dat ook tot ons spreekt.* ⁸ *Niemand begrijpt of oordeelt juist zonder Hem.* ⁹ *Diegene voor wie alles één is, en die alles tot de Ene herleidt, en alles in de Ene ziet: die kan in zijn hart standvastig zijn, en vreedzaam verblijven in God.* ¹⁰ *O Waarheid God, maak mij één met U in eeuwige liefde!* ¹¹ *Vaak ben ik het beu veel te lezen en te horen; in U is alles wat ik wil en verlang.* ¹² *Laat alle leraren zwijgen, laat alle schepselen stil zijn voor uw aanschijn: U alleen, spreek met mij.*

¹³ *Hoe meer iemand met zichzelf verenigd en innerlijk eenvoudiger wordt, des te meer en hogere zaken hij moeiteloos begrijpt, omdat hij van bovenaf het licht van inzicht ontvangt.* ¹⁴ *Een zuivere, eenvoudige en standvastige geest raakt niet verstrooid door vele bezigheden, omdat hij alles doet ter ere van God, en streeft om innerlijk ledig te zijn*

van al *het zoeken naar zichzelf*.¹⁵ Wat hindert en belast jou meer, dan jouw onverstorven gemoedstoestand?¹⁶ Een goed en toegewijd mens ordent eerst innerlijk de werken die hij uiterlijk moet doen.¹⁷ En deze trekken hem niet naar de verlangens van een ondeugdelijke neiging, maar hijzelf buigt ze om naar het oordeel van een gezond verstand.¹⁸ Wie levert *een zwaardere strijd*, dan wie streeft om *zichzelf te overwinnen*?¹⁹ En dat zou onze taak moeten zijn: *zichzelf overwinnen*, en dagelijks *sterker worden dan zichzelf*, en enige *voortgang maken* ten goede.

²⁰ Aan iedere volmaaktheid in dit leven, is enige onvolmaaktheid verbonden, en bij al onze bespiegelingen ontbreekt het niet aan enige duisternis.²¹ Nederige zelfkennis is een zekerder weg naar God, dan diep wetenschappelijk onderzoek.²² De wetenschap, of welke eenvoudige kennis van zaken ook, moet niet beschuldigd worden: die zijn op zich beschouwd goed en door God verordend; maar *een goed geweten* en deugzaam leven zijn altijd te verkiezen.²³ Omdat velen echter *meer streven om veel te weten dan om goed te leven*: daarom dwalen ze vaak, en dragen ze weinig of geen vrucht.²⁴ O als ze evenveel ijver zouden aanwenden om ondeugden uit te roeien en deugden te zaaien, als voor het oplossen van vraagstukken: er zouden niet zoveel kwalen en schandalen zijn onder het volk, en niet zoveel losbandigheid in de kloosters!²⁵ Als *de dag van het oordeel* komt, zal van ons zeker niet gevraagd worden wat we hebben gelezen, maar wat we hebben gedaan, en niet hoe goed we hebben gesproken, maar hoe religieus we hebben geleefd.²⁶ *Zeg mij, waar zijn ze nu*, al die heren en meesters die je goed hebt gekend toen ze nog leefden, en hun studies floreerden?²⁷ Reeds *bezitten anderen hun postjes*, en ik weet niet of ze *aan hen nog terugdenken*.²⁸ In hun leven *leken ze iets te zijn*, en nu wordt over hen gezwegen.²⁹ O hoe snel *gaat 's werelds roem voorbij*!³⁰ Had hun leven maar overeengestemd met hun kennis, dan hadden ze goed gestudeerd en gelezen.³¹ Hoe velen die weinig geven om de dienst voor God, gaan verloren in de wereld door ijdele kennis.³² En omdat ze veeleer verkiezen groot te zijn dan nederig, daarom *lopen hun gedachten op niets uit*.³³ Waarlijk groot is, wie grote liefde heeft.³⁴ Waarlijk groot is, wie innerlijk klein is, en elk hoogtepunt van eer voor niets houdt.³⁵ Waarlijk voorzichtig is, wie *alle aardse goederen beschouwt als afval, opdat hij Christus kan winnen*.³⁶ En waarlijk goed geleerd is, *wie Gods wil doet*, en zijn *eigen wil opgeeft*.

(1) Vgl. Ps 93,12; Ps 24,5 + Bernardus, *Sermones de diversis* XVIII,1, PL 183, 587D: 'Wijs is immers diegene voor wie de dingen smaken zoals ze zijn.' Vgl. Augustinus,

Confessiones V,6,10: 'Ik echter was door mijn God reeds op wonderlijke en verborgen manieren onderwezen (...) en niemand buiten U is de leraar van de waarheid'; Ruusbroec, *Die gheestelike Brulocht*, 1977, p. 354-355: 'Maar wie met God verenigd is en door Hem in deze waarheid onderricht, hij is in staat deze waarheid door haarzelf te verstaan ...' (2) Vgl. *Formula noviciorum* I,6: 'opinio saepe fallit', 'een mening bedriegt vaak' (3) Vgl. Mt 12,41; 25,31-46; Lc 10,14; Hand 17,31; 24,25; 1 Kor 3,13; 1 Pet 4,17; Apk 20,11-15 enz. (5) Mc 8,18; Jer 5,21; Ps 113,13; Ez 12,2 + een sneer naar de oeverloze discussies van de scholastiek over soorten en geslachten (7) Augustinus, *Confessiones* XI, 8,10 (vgl. Joh 1,1-3 + Joh 8,25) (8) Vgl. Joh 15,5 (10) Augustinus sprak God vaak aan als 'Waarheid' (vgl. Joh 14,6) + Jer 31,3 (12) Vgl. Jes 41,1 + Zach 2,13; Hab 2,20 + Tob 8,7 + Augustinus, *Confessiones* IX,10,25 + XII,10 (14) Vgl. 1 Kor 10,31 + Fil 2,7 + 1 Kor 13,5; Fil 2,21. Deze zin herinnert echter vooral aan Ruusbroec. 'Een zuivere, eenvoudige en standvastige geest' zijn evenzoveel thema's bij Ruusbroec. 'Innerlijke ledigheid' is een hoofdthema bij Ruusbroec, bv. *Vanden blinckenden steen*, 1976, p. 53: 'ledig te zijn van zichzelf'. Ook vermaant hij vaak om 'zichzelf niet te zoeken', bv. *Geestelijke bruiloft*, 1977, p. 299: 'zodat hij zichzelf niet zoekt, maar steeds de eer van God.' Bovenal is voor Ruusbroec 'de eer van God' het hoogste doel; bv. *Vanden blinckenden steen*, p. 29: 'wat nodig is om een goed mens te zijn is dat hij bij al zijn daden in de eerste plaats de eer van God nastreeft'; *Van VII trappen*, 1976, p. 48-49: 'Gods eer verlangen boven alle dingen.' Dit werd dan ook een voornaam doel bij Geert Grote en Florens Radewijns; vgl. *Leven van Geert Grote* 18.2,1: 'Ik beoog mijn leven te ordenen met het oog op de roem en de eer en de dienst van God en de redding van mijn ziel'; *Leven van heer Florens* 30.2,90: 'Wanneer je iets goeds doet, doe het dan eenvoudig en alleen voor de eer van God en zoek op geen enkele manier jezelf.' (18) Vgl. het woordgebruik van Wis 10,12 en het idee van Geert Grote, ep. 45: 'Want wat is sterker, dan de eigen wil te breken?' + 'zichzelf overwinnen' is een thema bij Ruusbroec, bv. *Vanden blinckenden steen*, 1976, p. 96-97: 'Naarmate derhalve ieder zichzelf overwinnen kan en aan alle dingen sterven ...' (19) Vgl. Bernardus, Ep. 91, PL 182, 0223C: 'se ipso semper melior effici', 'altijd beter worden dan zichzelf' + de 'geestelijke vooruitgang' is een belangrijk thema in de *Imitatio* (35 keer in Boek I), zoals ook in de *Formula noviciorum*. Het is dan ook een Bijbels grondidee; vgl. 1 Kron 22,13; Sir 51,22; Tob 14,4; Lc 2,52; Fil 1,25; Gal 1,14; 1 Tim 4,15 enz. (22) 1 Tim 1,5,19 (23) Vgl. *Leven van heer Florens* 24,22: 'Wie echter meer streven om verstandig te lijken dan nederig te zijn, en veeleer verlangen om veel te weten dan goed te leven ...'; Ruusbroec, *Vanden VII sloten*, 1975, p. 22-23: '... luister dan aandachtig, meer om goed te leven dan om veel te weten ...' (25) Mt 10,15; 11,22,24; 1 Joh 4,17 (26) Pseudo-Bernardus, *Meditationes de cognitione humanae conditionis*, PL 184, 491A: 'Dic mihi, ubi sunt amatores mundi' (Zeg mij, waar zijn de minnaars van de wereld) + Jes 19,12 + Bar 3,16 (vgl. 1 Kor 1,20; Job 20,7) (27) Bar 3,19 + Pred 1,11; 2,16. NB 'Postjes', letterlijk 'prebenden': dit waren middeleeuwse kerkelijke ambten ('beneficiaries') die een inkomen opleverden zonder dat men er veel voor moest doen ('sinecures'); deze waren dan ook zeer in trek. (28) Gal 2,6 (29) Vgl. 1 Joh 2,17 + de frase 'gloria mundi'

treft men ook al aan bij Geert Grote, cf. *Leven van Geert Grote*, 2021, 18.2,45: ‘het doel van een graad is ofwel winst ofwel een beneficie, ofwel ijdel vertoon ofwel ’s werelds roem ...’ (32) Rom 1,21; Augustinus, *Confessiones* V,4,7 (35) Fil 3,8 (36) Vgl. Joh 6,38; Mc 3,35; Mt 12,50; Lc 8,21; Rom 8,14; Ps 40,9 enz. NB Bemerkt de inclusie van ‘leren’ en ‘geleerd zijn’ (*docet – doctus est*) in v. 1 en v. 36.

4 Voorzichtigheid in het handelen

¹ *Men moet niet ieder woord noch iedere ingeving geloven, maar een zaak voorzichtig en lankmoedig beoordelen in Gods ogen.* ² *Helaas, vaak geloven en spreken we gemakkelijker kwaad dan goed van een ander, zo zwak zijn we.* ³ *Maar volmaakte mensen geloven niet gemakkelijk ieder die iets vertelt, want ze kennen de menselijke zwakheid, die tot kwaad geneigd is, en zeer glad in woorden.* ⁴ *Het is grote wijsheid, niet overhaast te handelen, en niet koppig bij de eigen mening te blijven.* ⁵ *Daar hoort ook bij: niet om het even welke woorden van mensen te geloven en ook niet wat men gehoord of geloofd heeft spoedig in andermans oren te spuien.* ⁶ *Overleg met een wijs en gewetensvol man, en verlang liever door een beter mens onderricht te worden, dan je eigen uitvindingen te volgen.* ⁷ *Een goed leven maakt een mens wijs in Gods ogen, en ervaren in veel zaken.* ⁸ *Hoe nederiger iemand wordt vanbinnen en hoe meer aan God onderworpen, des te wijzer en vreedzamer zal hij in alles worden.*

(1) Sir 19,16 (Spr 14,15; 1 Joh 4,1) + vgl. Ruusbroec, *Dat rijke der ghelieven*, 1978, p. 73: ‘Het derde punt is goedgelovigheid aan elke inval of inspiratie’ + ‘lankmoedig’ (*longanimiter*): vooral gebruikt voor het geduld en de verdraagzaamheid van God; bv. Heb 6,15; Ps 102,8 (2) Vgl. Geert Grote, Ep. 16, § 7: ‘want heel gemakkelijk, zegt Seneca, verdenkt iemand een ander van kwaad’ (Van Dijk); Seneca, *De Ira*, II, c. 22 en c. 24: ‘Lichtgelovigheid berokkent veel kwaad ...’ (3) Vgl. Seneca, *De Ira*, II,24; Sir 19,16; 1 Joh 4,1 + Gen 8,21 + voor ‘uitglijden in woorden’ waarschuwt Sir 14,1; 19,16; 20,20 (4) Vgl. Ruusbroec, *Dat rijke der ghelieven*, 1978, p. 72-73: ‘eigenzinnigheid en koppigheid (...) dat de mens zijn eigen mening meer gelooft ...’ (5) Sir 19,10.16 + *Formula noviciorum* I,16,3; Sir 42,1 (6) Vgl. Tob 4,19 + Sir 9,21 (Sir 32,24; Spr 13,10.16; *Regel van Benedictus* 3,13) + Cassianus, *Collationes*, Praefatio, 3; *Formula noviciorum* I,2 (7) Sir 34,9. NB ‘In Gods ogen’ (*secundum Deum*) vormt een inclusie met v. 1.

5 Het lezen van heilige Schriften

¹ In de heilige Schriften moet men zoeken naar de waarheid, niet naar welsprekendheid. ² Alle *heilige Schriften moeten worden gelezen in die geest waarin ze zijn geschreven*. ³ We moeten in de Schriften liever het nut zoeken, dan *een verfijnde taal*. ⁴ Vrome en eenvoudige boeken moeten we even graag lezen, als verheven en diepzinnige. ⁵ *Stoor je niet aan het gezag van de schrijver*, of hij nu weinig of zeer belezen is, maar laat de liefde voor de zuivere waarheid jou trekken tot lezen. ⁶ Vraag niet *wie dit gezegd heeft, maar let op wat er gezegd wordt*. ⁷ *Mensen gaan voorbij, maar de Waarheid van de Heer blijft in eeuwigheid*. ⁸ *God spreekt tot ons op velerlei wijzen, zonder onderscheid tussen personen*. ⁹ Vaak is onze nieuwsgierigheid een hindernis bij het lezen van de Schriften, als we iets willen begrijpen en bespreken, waar men eenvoudig aan voorbij zou moeten gaan. ¹⁰ Als je er voordeel uit wilt halen, lees dan nederig, eenvoudig en trouw, en wens nooit *de naam van wetenschap* te hebben. ¹¹ *Stel graag vragen, en luister zwijgend naar de woorden van de heiligen, en laat de parabelen van de ouderen jou niet mishagen; ze halen die immers niet zonder reden aan*.

.....

(2) Vgl. Willem van Saint-Thierry, *Epistola ad fratres de Monte-Dei*, 31: ‘*Quo enim spiritu Scripturae facta sunt, eo spiritu legi desiderant, ipso etiam intelligendae sunt*’; ‘*Die geest immers waarin de Schriften geschreven zijn, in die geest verlangen ze ook te worden gelezen, in die geest moeten ze ook worden begrepen*’; Jan van Schoonhoven, *Epistola responsalis*: ‘*Scriptura sacra eo spiritu exponenda et intelligenda est ...*’; ‘*De heilige Schriften moeten uitgelegd en begrepen worden in die geest ...*’ Aan de basis ligt een zin van Hiëronymus: ‘*Quicumque igitur aliter Scripturam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, quo conscripta est (...) haeticus appellari potest*’; ‘*Al wie dus de Schrift anders begrijpt dan de zin van de heilige Geest vereist, waarin ze geschreven is (...) kan een ketter genoemd worden*’ (Hiëronymus, *In Galatas* 5, Migne PL 26, 508). NB De formulering van Thomas werd bijna letterlijk overgenomen in de constitutie *Dei verbum*, c. 3 (1965), maar daar toegeschreven aan Hiëronymus (opgemerkt door Mark Giszczak, *Catholic Bible Student*). (3) Vgl. 1 Kor 2,1 (5-6) Martinus van Braga (Pseudo-Seneca), *Formula honestae vitae* (vgl. Seneca, *Epistulae* 12,11) (7) Ps 38,7 + Ps 116,2 (1 Pet 1,24-25) (8) Heb 1,1 + Rom 2,11; 1 Pet 1,17; Gal 2,6; Sir 35,15 (10) 1 Tim 6,20 (11) Sir 32,12 + Sir 8,9 + *Formula noviciorum* I,3

.....

6 Ongeregelde neigingen

¹ Iedere keer dat een mens iets *buitensporig* begeert, wordt hij dadelijk onrustig vanbinnen. ² Hoogmoedige en hebzuchtige mensen kennen nooit rust; *de arme en nederige van geest leven in een zee van vrede*. ³ *Een mens die innerlijk nog niet volkomen is gestorven*, wordt snel beproefd, en overwonnen in kleine en waardeloze dingen. ⁴ Wie zwak is in de geest en nog enigszins werelds en geneigd tot zinnelijke zaken, kan zich moeilijk geheel losmaken van aardse verlangens. ⁵ En daarom heeft hij vaak verdriet als hij zich daaraan onttrekt; bovendien wordt hij vlug verontwaardigd als iemand zich tegen hem verzet. ⁶ Als hij echter heeft nagezeten wat hij begeert, voelt hij zich dadelijk bezwaard door de klacht van het geweten, omdat hij zijn hartstocht heeft gevolgd, die niets bijdraagt tot de vrede die hij zocht. ⁷ De ware innerlijke vrede verkrijgt men dus door de hartstochten te weerstaan, echter niet door ze te dienen. ⁸ Daarom is er geen vrede in het hart van een zinnelijke mens, en niet in een mens die zich overgeeft aan uiterlijkheden, maar wel in een vurige en geestelijke.

.....

(titel) en (1) Latijn ‘*inordinatus*’, letterlijk ‘ongeregeld’ of ‘ongeordend’: dit is klassiek katholiek woordgebruik, wat hierop neerkomt dat het gedrag ‘ordelijk’, d.w.z. rationeel en moreel verantwoord moet zijn. Dit komt 24 x voor in de *Imitatio* (waarvan 15 x in Boek IV), vaak in de combinatie ‘ongeregelde neigingen’, ‘ongeregelde liefde’ of ‘ongeregeld verlangen’. Zo ook bij Jan van Ruusbroec, bijvoorbeeld *Spieghel der eeuwigher salicheit*, 1976, p. 36-37: ‘En meteen heeft de liefde voor God de overhand en overwint zij alle ongeregelde liefde voor de schepselen, maar niet alle ongeregelde neigingen noch natuurlijke lusten.’ Omdat ‘ongeregeld’ echter in deze zin in modern Nederlands nog weinig gebruikt wordt, is het hier in de vertaling soms vervangen door ‘*buitensporig*’, wat de betekenis nog het best benadert. (2) Mt 5,3 + Ps 36,11 (3) Vgl. Kol 3,3; Ruusbroec, *Van VII trappen*, 1976, p. 82-83; p. 86-87: ‘*mensen die (...) niet gestorven zijn aan zichzelf*’ (8) Vgl. Jes 48,22

.....

7 Ijdele hoop en zelfverheffing zijn te mijden

¹ *Ijdel is, wie zijn hoop stelt op mensen of op schepselen*. ² Schaam je niet om uit liefde voor Jezus Christus anderen te dienen, en in deze wereld arm te schijnen. ³ *Steun niet op jezelf, maar stel jouw hoop op God*. ⁴ *Doe wat je in je hebt*, en God zal jouw goede wil bijstaan. ⁵ *Vertrouw niet*

op jouw kennis, of de sluwheid van enig levend wezen, maar liever op Gods genade, die de nederige helpt en wie zelfingenomen zijn, vernedert. ⁶ Beroem je niet op rijkdommen als die er zijn, noch op vrienden omdat ze machtig zijn, maar op God die alles verleent, en boven alles zichzelf verlangt te geven. ⁷ Verhef je niet op de grootheid of schoonheid van het lichaam, dat al door een geringe ziekte wordt misvormd en verminkt. ⁸ Schep geen behagen in jouw bekwaamheid of talent, opdat je God niet mishaaft, van wie alles is, wat voor goeds je van nature ook bezit. ⁹ Acht jezelf niet beter dan de anderen, opdat je door God misschien niet voor slechter wordt gehouden, want Hij weet wat in de mens omgaat. ¹⁰ Wees niet trots op goede werken, want Gods oordeel is anders dan dat van mensen: Hem mishaaft vaak wat mensen behaagt. ¹¹ Als je iets goeds bezit, geloof dan van de anderen nog beter, opdat je nederigheid bewaart. ¹² Het schaadt niet als je jezelf onder alle anderen stelt; het is echter zeer schadelijk als je jezelf voor maar één ander stelt. ¹³ Bestendige vrede is met de nederige, in het hart van de hoogmoedige is echter dikwijls afgunst en verontwaardiging.

.....

(1) Vgl. Mal 3,14 + Jer 17,5 (3) Vgl. Spr 3,5 (4) 'Fac quod in te est': een idee dat voor het eerst opduikt bij Alexander van Hales (ca. 1185-1245), hierin gevolgd door Bonaventura (1221-1274). Het werd door het nominalisme verheven tot doctrine, en een fundamenteel concept, dat destijds aan elke geestelijke bekend was (Charles P. Carlson Jr., *Justification in Earlier Medieval Theology*, 1975, p. 126). Vgl. Willem van Saint-Thierry (ca. 1080-1148), *Epistola*, 16: 'Als de mens trouw doet wat hij kan, dan zal Hij (...) zijn arme recht verschaffen (...) omdat hij deed wat hij heeft.' (5) Spr 3,5 + Mt 23,12; Lc 14,11; Jak 4,6; Ps 74,8; Jdt 6,15 enz. (6) Vgl. Jer 9,23-24; Sir 5,1 + 1 Kor 1,31 + 1 Tim 6,17 + vgl. Augustinus, *In epistolam Ioannis* 2,11: 'Het is nog meer wat Hij je wil geven, namelijk zichzelf'; Ruusbroec, *Van VII trappen*, 1976, p. 98-99: 'want Hij wil ons zichzelf geven en al wat Hij is' (7) Ps 74,6 (8) 1 Kron 29,11 + 1 Kor 4,7 (9) Bernardus, *Sermones in Cantica canticorum* 37.7, PL 183, 974AB + Joh 2,25. NB Thomas' regelmatig gebruik van het modaal bijwoord 'misschien' (8 x in Boek I) is vermoedelijk ook invloed van Bernardus. (10) *Vaderspreuken*, Abt Agathoon, 29 b.: 'Want Gods oordeel is heel anders dan dat van de mensen' + vgl. Augustinus, *Confessiones* III,9,17; Lc 16,15; Jes 55,8 (12) Bernardus, *Sermones in Cantica canticorum* 37.7, PL 183, 974AB, deels zoals bewerkt door Jan van Schoonhoven, *Brief aan Eemsteyn* (vgl. Lc 14,10) (13) Vgl. Spr 13,10

.....

8 Pas op voor te grote vertrouwelijkheid

¹ *Geef je hart niet bloot aan ieder mens, maar bespreek jouw zaak met een wijze en godvrezende.* ² *Ga zelden om met jongeren en vreemden.* ³ *Vlei de rijken niet, en verschijn niet graag voor de machtigen.* ⁴ *Ga om met nederige en eenvoudige, toegewijde en bereidwillige mensen, en bespreek opbouwende zaken.* ⁵ *Wees met geen enkele vrouw vertrouwelijk, maar beveel in het algemeen alle goede vrouwen bij God aan.* ⁶ *Wens enkel met God en zijn engelen vertrouwd te zijn, en vermijd bekendheid met mensen.* ⁷ *Liefde moet men voor iedereen hebben, maar *vertrouwelijkheid is niet nuttig.** ⁸ *Soms gebeurt het, dat een onbekend persoon schittert door een goede naam, terwijl zijn aanwezigheid toch de ogen verduistert van wie hem goed bekijken.* ⁹ *Soms menen we anderen met ons gezelschap te behagen, en beginnen we hen eerder te mishagen door de slechte gewoontes die ze in ons ontwaren.*

.....

(1) Sir 8,22 + Sir 9,21-22; 37,15; vgl. *Leven van heer Florens* 23,5: 'Het is ook nuttig om soms zijn hartstochten en onzekerheden te onthullen aan een wijze broeder met ervaring op Gods weg ...' (2) Vgl. Pseudo-Bernardus, *Formula honestae vitae*, PL 184, 1170A: 'Vermijd het gezelschap van jongeren (...) zoveel je passend kunt' + Sir 8,21 (3) Vgl. *Leven van heer Florens* 25,4-5: 'Het is gevaarlijk met machtige en wereldse mensen te spreken en zich met hen te verenigen. Het is niet nuttig de rijken te vleien, en het past niet hen in vertrouwen te nemen.' Vgl. *Formula noviciorum* I,20: '[Meditateer op Jezus] ... hoe Hij de rijken niet vleide ...' + 'verschijn niet graag voor de machtigen': vgl. Spr 25,6; Sir 13,12. NB Thomas schrijft 'blandire' voor 'vleien', dit moet 'blandiri' zijn (zoals hij correct gebruikt in Boek IV,54,15); het is de enige schrijffout in Boek I. (4) Vgl. Ruusbroec, *Brieven*, 1980, Zesde Brief, p. 115: 'Heb graag omgang en gesprekken met goede mensen' + Rom 14,19; Ef 4,29 (5) Vgl. *Formula noviciorum* I,24: *Vermijd vertrouwelijkheid met vrouwen.* Daar gaat het hele hoofdstuk (dat drie keer zo lang is) alleen over het vermijden van vrouwen. Thomas gebruikt het woord 'vrouw' maar in één zin; hij is tegelijk ruimer en beknopter. Vgl. Sir 9,1-13 (over vrouwen) en Sir 13,1-18 (oppassen voor rijken en machtigen) (7) Vgl. *Vaderspreuken, Gerontikon*, Abt Agathoon, 1: 'Er is geen verkeerde hartstocht dan de *vertrouwelijkheid*'; Ruusbroec, *Van VII trappen*, 1976, p. 28-29: 'Zoek met niemand al te *familiaire omgang* ...' (9) Vgl. Spr 25,17

.....

9 Gehoorzaamheid en onderwerping

¹ Het is zeer groot om *gehoorzaam* te blijven, *onder een overste te leven, en niet eigengerechtig* te zijn. ² Het is veel *veiliger onderworpen te blijven, dan overste te zijn*. ³ Velen leven meer uit noodzaak dan uit liefde onder gehoorzaamheid, en die *hebben hun straf, en ze morren* al vlug. ⁴ En vrijheid van geest verwerven ze niet, tenzij ze zich van ganser harte *onderwerpen omwille van God*. ⁵ Loop hierheen of daarheen: rust zul je niet vinden, tenzij in nederige onderwerping, onder het bestuur van een overste. ⁶ Verbeelding over andere oorden en verhuizen heeft al velen bedrogen. ⁷ Het is waar dat *eenieder* graag zijn eigen mening volgt, en meer *genegen is tot wie zijn mening delen*. ⁸ Maar als God onder ons is, is het soms ook nodig dat we onze eigen mening opgeven omwille van de lieve vrede. ⁹ Wie is zo wijs, dat hij alles ten volle kan weten? ¹⁰ *Vertrouw dus niet te veel op je eigen mening, maar luister ook graag naar de mening van anderen*. ¹¹ Als jouw mening juist is, en je deze loslaat omwille van God, en een ander volgt, zul je daardoor meer vooruitgaan. ¹² Vaak heb ik immers gehoord, dat het veiliger is om te luisteren en *raad te aanvaarden, dan die te geven*. ¹³ Het kan ook gebeuren, dat ieders mening goed is, maar niet willen berusten in die van anderen, wanneer de rede of een goede reden het vereist, is een teken van hoogmoed en koppigheid.

.....

(1) Vgl. *Regel van Benedictus*, c. 5 + *Formula noviciorum* I,2-3; *Leven van heer Florens* 30.2,56-58 (2) Vgl. *Regel van Augustinus* 7,4: 'hoe hoger men geplaatst is, hoe meer gevaar men loopt.' (3) 1 Joh 4,18 + 'morren' of 'mopperen', Latijn 'murmurare': vaak gebruikt voor het klagend volk in het OT (bv. Num 14) en in het NT (bv. Mt 20,11; Lc 5,30; Joh 6,41). NB Thomas schrijft hier heel duidelijk en eerlijk, dat velen meer uit noodzaak dan uit liefde voor Christus in het klooster leefden. (4) 1 Pet 2,13; Ef 5,21; *Formula noviciorum* I,2 (7) Vgl. Sir 13,20 (10) Spr 3,5 + Spr 12,15. Vgl. *Leven van heer Florens* 23,5: 'Ook is het nuttig om (...) niet te steunen op de eigen mening, maar liever te vertrouwen op een ander, en nederig raad te aanvaarden ...' (12) Vgl. *Leven van heer Florens* 23,5; *Leven van Geert Grote*, 18.2,63: '... waarin het beter is andermans raad te aanvaarden, dan ze te geven'; *Vaderspreuken*, systematische collectie, XV,101: 'Ik krijg liever onderricht, dan het te geven.'

.....

10 Pas op voor overtollig gepraat

¹ Pas op voor het rumoer van mensen *zoveel je kunt*, want *het bespreken van wereldse zaken* is zeer hinderlijk, ook al worden ze met goede bedoeling aangehaald. ² We worden immers al snel door ijdelheid beoedeld en bevangen. ³ Ik wou dat ik meer had *gezwegen*, en niet *onder mensen was geweest*. ⁴ Maar waarom *spreken* en *kletsen* we zo graag met elkaar, terwijl we toch zelden zonder *schade voor het geweten* naar de stilte weerkeren? ⁵ Hierom spreken we zo graag: omdat we verlangen door wederzijdse gesprekken bij elkaar troost te vinden, en ons hart dat door allerlei gedachten wordt geplaagd, willen luchten. ⁶ En we spreken en denken heel graag over datgene waar we veel van houden of wat we begeren, of wat we ons voelen tegenstaan. ⁷ Maar helaas, vaak is het ijdel en tevergeefs. ⁸ Want die uiterlijke troost is niet weinig schadelijk voor de innerlijke en goddelijke troost. ⁹ Daarom moet men *waken en bidden*, opdat de tijd niet werkeloos voorbijgaat. ¹⁰ Als het toegelaten en nuttig is te spreken, *bespreek dan zaken die opbouwend zijn*. ¹¹ Slechte gewoonte en de verwaarlozing van onze vooruitgang, dragen er veel toe bij dat we niet *waken over onze woorden*. ¹² Toch helpt een toegewijde *dialogo* over geestelijke zaken niet weinig voor de geestelijke vooruitgang, vooral waar gelijken in geest en ziel samenkomen in God.

.....

(1) Vgl. Pseudo-Bernardus, *Formula honestae vitae*, PL 184, 1170A + *Vaderspreuken*, Johannes de Kleine, 10 (3) Seneca, *Epistulae* 7,3 (4) Vgl. Sir 20,8 (Spr 10,19); *Leven van heer Florens* 30.2,78 (9) Mc 14,38; Mt 26,41 (10) Ef 4,29 (1 Kor 14,12; Rom 14,19). NB Thomas schrijft tweemaal over ‘*opbouwende zaken*’ (hier en in c. 8, v. 4); de *Formula noviciorum* twaalfmaal (o.a. in c. 16, ‘*Over woorden*’). (11) Ps 140,3; Sir 22,33; letterlijk ‘*custodia oris*’, ‘*bewaking van de mond*’ (12) Latijn ‘*collatio*’, letterlijk ‘*samenkomst*’; vgl. de ‘*Collationes Patrum*’, ‘*Gesprekken met de Woestijnvaders*’ van Cassianus. Thomas was al sinds zijn schooltijd in Deventer vertrouwd met de ‘*collaties*’ of groepsdialogen die wekelijks werden gehouden bij de Broeders van het Gemene Leven.

.....

11 De vrede die wij moeten verwerven en de inzet om vooruit te gaan

¹ *We zouden veel vrede kunnen hebben, als we ons niet wilden bezighouden met de woorden en daden van anderen en zaken die ons niet aangaan.* ² Hoe kan diegene lang in vrede blijven, die zich mengt in ander-

mans zaken, die nog kansen zoekt buiten zichzelf, en die zich weinig of zelden vanbinnen bezint? ³ *Zalig* de eenvoudigen, *want zij zullen* veel vrede hebben. ⁴ Waarom waren sommige heiligen zo volmaakt en contemplatief? ⁵ Omdat ze streefden om zichzelf helemaal te versterven van alle aardse verlangens, en daarom konden ze zich met heel *het beste deel* van hun hart aan God hechten, en zich vrijelijk aan zichzelf wijden. ⁶ Wij worden te veel in beslag genomen door onze eigen hartstochten, en over voorbijgaande zaken *maken* we ons *te veel zorgen*. ⁷ Zelden overwinnen we ook maar één ondeugd volkomen, en we staan niet *in vuur en vlam voor de dagelijkse vooruitgang*, daarom blijven we *koud en lauw*. ⁸ Als we *voor onszelf volkomen gestorven*, en innerlijk niet in het minst betrokken waren, dan zouden we zelfs goddelijke dingen kunnen smaken, en iets van *hemelse contemplatie* ervaren. ⁹ De hele en grootste hindernis is, dat we niet vrij zijn van bezittingen en begeertes, en niet trachten om de volmaakte *weg der heiligen* in te slaan. ¹⁰ Wanneer zich ook maar een geringe tegenslag voordoet, worden we te snel terneergeslagen, en keren ons om naar menselijke troost. ¹¹ Als we ons zouden inspannen om zoals *dappere mannen in het strijdperk* te staan, zouden we zeker *de hulp van de Heer uit de hemel boven ons zien*. ¹² *Hijzelf* staat immers klaar om te *helpen* wie *strijden* en hopen op zijn genade; *Hij bezorgt* ons de kansen om te *strijden*, *opdat we zouden overwinnen*. ¹³ Als we de vooruitgang van onze religie enkel baseren op de naleving van die uiterlijke regels, zal onze toewijding gauw een einde nemen. ¹⁴ Maar laat ons *de bijl aan de wortel leggen*, opdat we – gezuiverd van hartstochten – een vredige geest mogen bezitten. ¹⁵ Als we elk jaar één ondeugd zouden uitroeien, zouden we al snel *volmaakte* mensen worden. ¹⁶ Maar nu merken we integendeel vaak, dat we beter en zuiverder waren *in het begin van onze bekering*, dan na vele jaren van belijdenis. ¹⁷ *Onze vurigheid en vooruitgang* zouden dagelijks moeten toenemen, maar nu *wordt het al voor groot gehouden, als iemand* een deel van zijn *oorspronkelijke vurigheid kan behouden*. ¹⁸ Als we in het begin maar een beetje *geweld zouden gebruiken*, dan zouden we naderhand alles met gemak en vreugde kunnen doen. ¹⁹ Het valt zwaar om gewoontes los te laten, maar het is nog zwaarder om tegen *de eigen wil* in te gaan. ²⁰ Maar als je het kleine en gemakkelijke niet overwint, wanneer zul je dan de moeilijkere dingen te boven komen? ²¹ *Weersta* jouw neiging *in het begin*, en leer een slechte gewoonte af, opdat ze je misschien niet *geleidelijk* in grotere moeilijkheden brengt. ²² O als je zou merken hoeveel vrede voor jezelf en hoeveel vreugde voor anderen je zou bewerken door jezelf goed te gedragen – ik denk dat je bezorgder zou zijn voor de geestelijke vooruitgang!

.....

Een primeur is onder meer **het onderzoek naar Thomas' juiste sterfdatum**, dat aan kenners het volgende commentaar ontlokte:

‘Een zeer zorgvuldig en indrukwekkend onderzoek van deze materie, en volledig overtuigend.’

JOHN H. VAN ENGEN, emeritus hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis, Notre Dame University, Indiana (VS)

‘Zo overtuigend, dat je je afvraagt waarom de vergissing in de datum zo lang onopgemerkt is gebleven.’

NIKOLAUS STAUBACH, hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis, Universität Münster (D)

‘Dat boek is subliem, en hij die dat schreef moet wel een man naar Gods hart zijn geweest...’

VINCENT VAN GOGH over *De imitatie van Christus* in een brief aan zijn broer Theo d.d. 4 sept. 1877

NIEUWE, VERBETERDE VERTALING ALS
JUBILEUMEDITIE 600 JAAR

DE IMITATIE VAN CHRISTUS

van Thomas Kempis

De imitatie van Christus van Thomas Kempis viert zijn 600e verjaardag. Tijd voor een nieuwe, verbeterde vertaling, direct uit het Latijn, van deze tijdloze klassieker. Het boek bevat een schat aan spiritualiteit en is al eeuwenlang een must voor elke zinzoeker. Deze jubileumeditie biedt nieuwe inzichten en ontdekkingen door middel van inleidende toelichtingen door vertaler Frank De Roo, een lijst van onvermoede bewonderaars en een notenapparaat waarin verborgen citaten uit allerlei bronnen aan het licht gebracht worden.

Naast de nieuwe en verbeterde vertaling bevat de jubileumeditie:

- Analyse van Thomas' rijke stijl
- Nieuwe ontdekkingen over Thomas' signatuur, zijn sterfdatum, de ligging van zijn graf e.v.a.
- Een kleurenkatern met prachtige illustraties uit Thomas' manuscripten
- Een niet eerder gepubliceerd portret van Thomas uit 1438
- Lijst van honderden onvermoede bewonderaars, zoals Agatha Christie, Carl Jung, Oscar Wilde, Samuel Beckett e.v.a.
- Nieuw: bronvermelding van de vele duizenden verborgen citaten
- Argumenten voor de nieuwe titel *De imitatie van Christus*